

ILYASH GYÖRGY

AZ EURÓPAI EGYETEM: KOMPLEXITÁS ÉS FELELŐSSÉG

*Komplex rendszereket, komplex kultúrákat
csak történetük felderítésével lehet
igazán megismerni.*

Csányi Vilmos

0. ALAPVETÉSEK

Gondolkodásunk nem kerülheti meg a komplexitást, főleg ha olyan bonyolult valóságkonstrukciókkal kell szembesülnie, mint az egyetem. Az európai egyetem fogalma egy összetett szervezetet jelöl, mely a mai értelemben vett kultúránk egyik alapja, s így léte hatással van a társadalom egészére. Egyszerre alakító és alakuló intézmény ez, talán ennek köszönhető, hogy mint szervezet fennmaradt ennyi ideig. Itt az alakulás sajátos értelemre tesz szert: „Az egyetem az egyik legrégebbi változatlan formában működő intézmény Európában (egy sokat idézett kutatási eredmény szerint az 1520 óta folyamatosan létező 85 intézmény között 70 egyetem van, a katolikus egyház, a brit parlament, Izland és az Isle of Man parlamentje és néhány svájci kanton társaságában – *Kerr* 1982; idézi *Berdahl* 1993: 163). Az intézmény éthosza, társadalomban betöltött szerepe sokat változott az évszázadok során.”¹ Az európai egyetem alakulása – komplexebbé válása – mai napig sikerének záloga. Az egyetem minden, idővel kialakuló, válsága a társadalmi változásokból fakadó probléma; kezelése újabb szempontok és igények (az új szempontokat és igényeket nemcsak a társadalom egésze szolgáltat az egyetem szervezetének, de a tudományos közösség, vagy újabban több-kevesebb sikerrel a munkaerő piaca is) bevonásával jött létre.² Új szempontok bevonása, az intézmény

---

1 Hrubos Ildikó (2006): A felsőoktatási rendszerek válasza a változó társadalom kihívásaira. In: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása*. Budapest, Aula Kiadó. 11. old.

2 „A felvilágosodás, az ipari forradalom és a francia polgári forradalom hatására súlyos

komplexbé válása azt jelentette, hogy megőrizve a régi értékeket az egyetem szervezete differenciálódott (a meglévő egészen belül új egységek, részek jöttek létre) és diverzifikálódott (tehát a meglévő és újonnan létrejött egységek egymáshoz való viszonyuk változott új kihívásoknak megfelelően).³ „A felsőoktatási rendszerek struktúrája tehát egyre összetettebbé vált. Az a vélemény alakult ki, hogy ez használt és használ az egész rendszer működésének. Minél összetettebb ugyanis a rendszer, annál élethezesebb, annál jobban tud alkalmazkodni az új követelményekhez.”⁴

Fenn vázolt komplexitást még jobban erősíti az, hogy az egyetemet (bármely szervezet alaptulajdonsága ez) „szervezeti tagok” képezik, akiknek céljai ha nem is teljes egészében, de legalábbis részben (lényegi feladatokat tekintve) megegyeznek. Ez azt jelenti a számunkra, hogy az egyetemet nem egy eleve adott helyzet vagy viszonyrendszer jellemzi, hanem folyamat – az alakulás folyamata... „...nem beszélünk egy eleve adott egyetemességről, hanem csak egy létesítendő egyetemességről; amit meg lehet tenni: létrehozni egy rokon gondolkodású személyekből álló közösséget, amelynek tagjai az igazság egyazon interpretációja által összekapcsolódnak egymással, és éppen ezért képesek a kölcsönös megértésre és kommunikációra.”⁵ Az egyetem alakulása tehát a kommunikáció és a kölcsönös megértés terepén jön létre. Karl Jaspers szerint: „Az eszme értelmében a kommunikáció végső soron csak szókratészi lehet, amely küzdve kérdésre kérdéssel felel... Az igazi

---

válságba került a középkorban kiépített intézményrendszerét őrző egyetem. A már-már teljes megszűntetésre ítélt egyetemet a Humboldt testvérek által megvalósított reform mentette át a 19. századra azzal, hogy a kutatás és oktatás egységét, a professzorok és a hallgatók szellemi szabadságát tette az egyetem működésének alapulvává. A második nagy válság a nemzetállamok kialakulásához kapcsolódott: a korábban nemzetközi kitekintésű egyetemek a nemzeti határok közé szorultak. (...) Az új modell, a 20. század legnagyobb hatású modellje az Egyesült Államokban született. Az amerikai modellben az egyetem funkciója a társadalmi-gazdasági gyakorlatban hasznosítható eredményeket ígérő kutatás és ahhoz kapcsolódó oktatás, amelynek intézményrendszere az egyéni kezdeményezés és a verseny alapulvére épül.” Hrubos Ildikó (2006): Új paradigma keresése az ezredfordulón. In: *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása*. Budapest, Aula Kiadó. 121. old.

3 A két említett fogalmat Hrubos Ildikó nyomán járva használjuk.

4 U.o.: 132. old.

5 Luigi Pareyson (1992/1971): Az interpretáció eredendő volta. In: *Olasz filozófiai hermeneutika*. Atheneum 1992. I/2. Bacsó Béla (szerk.) Budapest, T-Twins Kiadó. 146. old.

kutatók a heves küzdelemben is szolidáris közösséget alkotnak.”⁶ A mi értelmezésünkben itt a kutatók fogalma mindazokra vonatkozik, akik a tudást akarják megszerezni – oktatókra és a hallgatókra is egyaránt.

A következő szempont is a komplexitás velejárója. Az egyetemi szervezet meghatározza a tagjai gondolkodását, de ami még fontosabb – hosszú távon a társadalom egészének a gondolkodását is meghatározza.⁷ Ennek tagadására csak úgy lehet képes az ember, ha figyelmen kívül hagyja a társadalmunk alakulásával kapcsolatos ismereteinket és akár fontos, de önmagában életidegen, absztrakt szempontot követve akar elemezni a valóság összetett, összefüggéseken alapuló voltát. Az egyetem által meghatározott gondolkodás következményei pedig csak hosszabb idő alatt mutatkoznak meg, csak hosszabb távon bontakoznak ki. Ez pedig annak az alapja, hogy működésbe jöjjön a felelősségtudat: „Annál nagyobb a közvetett felelősség ama következmények iránt, amelyek a gondolatokból – legyenek azok igazak vagy hamisak, vagy éppen ez is az is egyszerre – a világban való megvalósítására adódnak. Ezek a következmények valójában nem láthatóak előre. Ám a róluk való tudás elővigyázatossá teszi a felelősségtudattal bíró gondolkodót.”⁸

1. A MEGLÉVŐ GONDOLATI REPREZENTÁCIÓK FENNTARTÁSA ÉS ÚJAK LÉTREHOZÁSA

A tudomány tényleges fejlődésének megítéléséhez nem kell kidolgozni azokat az életrajzi részleteket és személyiségjegyeket, amelyek az egyes tudósokat valamilyen döntésre készítetik... Azt azonban meg kell érteni, hogy miként hat egymásra egy sajátos közös értékrendszer és a közösség kollektív tapasztalata...

Thomas Kuhn

6 Jaspers, Karl (1990): Az egyetem eszméje. In: *Ész Élet Egzisztencia I.* (szerk: Csejtei – Dékány – Simon) Szeged, Társadalomtudományi Kör. 229-230. old.

7 „Ami az egyetemen zajlik, az hosszabb távon – pozitív vagy negatív hatást gyakorolva – kihat a teljes népességre. Ami az igazgatás által, támogatások és korlátozások révén itt történik, annak hatása csak generációk múltán jelentkezik.” U.o.: 195. old.

8 U.o.: 230. old.

Az európai egyetem olyan közösséget teremt, amelyen belül a gondolkodás és a megismerés a létezés alapvető módját jelenti. Minden „résztevő” céljai között ott van egy és legalapvetőbb: a tudás megszerzésének a célja. Egyértelmű, hogy a tudás megszerzését nem lehet összehasonlítani bármi másnak a megszerzésével. Az egyetemnek, mint szolgáltató szervezetnek a paradigmája vonatkozhat az oktatás és kutatás előfeltételeire (körülményeire), de nem vonatkozhat a tudásra magára (illetve akkor vonatkozhat, ha eltekintünk a tudás sajátos természetétől). Az egyetemi hallgató nem úgy kapja a tudást, mint más termékeket a szolgáltató egységektől vagy a piactól. A tudást nem elég kifizetni (fizetés után pedig meghallgatni az előadásokat), a tudásért meg kell dolgozni. „Valamely tudomány elsajátítása sohasem valamely szellemi idegen anyag passzív befogadása; mindig öntevékenységen alapszik, a teremtő szellemek által elért ésszerű belátások belső utánalkotásán, ami indokok és következtetések alapján történik.”⁹ Itt nagyon fontos a felelős hozzáállás, a szabad elhatározás (nem pedig egy kívánság): „Az egyetemi nevelés (és oktatás – I. Gy.), lényege szerint, a szókratészi mintát követi. A diákok nem gyerekek, hanem felnőttek, akik már érettek az önmagukkal (és másokkal – I. Gy.) szembeni teljes felelősségre.”¹⁰ Az oktatás illetően felfogása azáltal lesz hiteles igazán, ha világosan megfogalmazzuk a következőt: bármely ismeret megszerzése a hallgatók számára kis túlzással ugyanazt jelenti, mint annak a kutatónak, aki felfedezte ezt az ismeretet. A világhírű szovjet pszichológus L. Sz. Vigotszkij a következőképpen fogalmazott: „A fogalomképzés fejlődésével kapcsolatos kísérletekből ismeretes, hogy a fogalom nem egyszerűen az emlékezet segítségével elsajátítható asszociatív kapcsolatok egyesülése, nem automatikus szellemi készség, hanem *bonyolult és igazi gondolkodási aktus*, amely nem sajátítható el egyszerű magolással, és feltétlenül megköveteli, hogy a gyermek gondolkodása belső fejlődésében maga is felsőbb fokra emelkedjék...”¹¹ Egyszóval, a tudás megszerzése csak úgy lehetséges, ha azt megszerezni akaró, keményen megdolgozik érte és ebben a munkában a hallgató ugyanannyira felelős,

9 Husserl, Edmund (1993): *A filozófia mint szigorú tudomány*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 24-25. old.

10 Jaspers, Karl (1990): Az egyetem eszméje. In: *Ész Élet Egzisztencia I.* (szerk: Csejtej – Dékány – Simon) Szeged, Társadalomtudományi Kör. 228. old.

11 Vigotszkij, L. Sz. (2000): *Gondolkodás és beszéd*. Budapest, Trezor Kiadó. 209. old.

mint az oktatója. Az elmondottakat összegezve ismét Vigotszkijt követjük: „A tudományos fogalmak... fejlődésük menete révén, erősen megközelítik a fogalmak kísérleti képzését...”¹²

A tudás megszerzésének egyéni felelősségét persze másképp is megközelíthetjük. Ha arról az oldalról nézzük, amely az oktatást és a kutatást egyébe olvasztja. Ez alapján ismét ki kell emelnünk az ember ama képességét, hogy a tudásért megdolgozzon: „Nem a tudás segít, hanem az a képesség, hogy saját iniciatívánk alapján bárhol szert tegyünk a szükséges tudásra, s hogy különböző nézőpontból elgondolva ragadjuk meg a dolgokat. ...az élő kutatással való érintkezés révén... Kutatói tevékenységre való képzés és szakmai képességre irányuló képzés – egy és ugyanaz.”¹³ Itt főleg a bölcsészettudományok szerepe emelkedik ki azáltal, hogy az „általános képzettséget” ad: „Ez nem konkrét ismeretek készlete, amely ma egyébként is gyorsan elavul, hanem általános szempontok birtoklása, amelyekkel akkor tudunk megfelelően élni, amikor újfajta tényekkel találkozunk. Képzett például az, aki az ellentmondás elvét – alapvető gondolkodási elv – nem magasabb elvekből akarja levezetni, vagy aki egy dologtól idegen érveket el tud különíteni a dologban fontos érvektől, és ma, aki a gazdaság és a természettudományok értékeit és határait meg tudja becsülni.”¹⁴

Elmondottak alapján látható, hogy a meglévő gondolati reprezentációk fenntartása nem sokkal kevesebb erőfeszítést igényel, mint az új reprezentációk létrehozása, továbbá, hogy a két folyamat hasonló. Az is nyilvánvaló, hogy az egyetem szervezete a legalkalmasabb terepe a két folyamat lebonyolításának, főleg a mai tudásalapú társadalomban. Békés Vera találó megfogalmazása szerint: „Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy csakis tudás-közösségek képesek úrrá lenni az információrobbanás keltette túlterheltség, és áttekinthetlenség következményeként beálló bizonytalanságon és zavarán.”¹⁵

Az európai egyetem szervezetének a szerepét egy új szempontból (tömegkommunikáció szempontjából) elemezve Umberto Eco is hasonló

12 U.o.: 227. old.

13 Jaspers, Karl (1990): Az egyetem eszméje. In: *Ész Élet Egzisztencia I.* (szerk: Csejtej – Dékány – Simon) Szeged, Társadalomtudományi Kör. 219. old.

14 Höffe, Otfried (2007): A haszontalan hasznáról. A filozófia jelentőségéről az ökonomizálódás korszakában. *Magyar Tudomány*. 2007/3. 345. old.

15 Békés Vera (2005): Változó tudásezmények. *Világosság*. 2005/9. 31-44. old.

következtetést von le: „A tömegkommunikáció megszerezhet olyan információkat, hogy egy bizonyos laboratóriumban egy bizonyos részecskét tanulmányoznak, de soha nem lesz képes megfelelő magyarázattal szolgálni az eseményre vonatkozóan. A tények terén a tömegkommunikáció elmondhatja, hogy mi történik éppen, de ami az interpretációt illeti, csak azt tudja elmondani, ami húsz éve volt hitelt érdemlő.

E húsz évnyi különbségbe illeszkedik az egyetemi kultúra. Én azt hiszem, hogy a diákok azért jönnek el az előadótermeinkbe, mert felfedezik, hogy ott valami olyasmiről beszélnek, amihez a tömegkommunikációnak még nincs köze, ahová még nem jutott el. Mire a tömegkommunikáció utolérne, az egyetem már másról fog beszélni, vagy másról kell majd, hogy beszéljen.

Ha megőrizzük ezt a különbséget, lesz egy, mégpedig pótolhatatlan szerepünk.”¹⁶

2. A MINŐSÉG HERMENEUTIKÁJA

Az európai egyetem, mint az oktatást és a kutatást végző szervezet nem alkalmazhat ugyanolyan minőségbiztosítási rendszert, mint az a hagyományos értelemben vett szolgáltató egységek teszik. Ez nyilvánvaló mindabból, amit a már tárgyaltak alapján összegezve úgy fogalmazhatunk meg, hogy az oktatás és ehhez kapcsolódó kutatás csak komoly megszorításokkal nevezhető szolgáltatásnak. Ez akkor is fenntartható állítás, ha figyelembe vesszük a mai felsőoktatási intézmények tömegesedését. A tömegesedés szempontját is szem előtt tartva elmondhatjuk: az oktatásban való részvétel ugyanúgy megköveteli a munkát, mint a tehetséggondozásban való részvétel. A különbség az oktatás és a tehetséggondozás között más szinteken jelentkezik (pl.: a munka mennyisége és minősége, a követendő célok stb.) Minőség ügyét pártolók azonban fontos, hogy figyelembe vegyék az oktatásban és a tehetséggondozásban résztvevők nem egyenlő erőviszonyait: „A tömeg mindent egyetlen síkra kényszerít. A kisebbség tagjai az aszocialitás gyanújának vannak kitéve, ha önállóságuk, valamint saját tanulmányaik csöndes szenvedélye révén s egész életvitelükkel olyasmi mellett tanúskodnak, amelyért az átlag nem lelkesedik igazán.”¹⁷

---

16 Eco, Umberto (1993): Egyetem és tömegkommunikáció. *Pompeji*, 4. 1993/1-2. 116-125. old.

17 Jaspers, Karl (1990): Az egyetem eszméje. In: *Ész Élet Egzisztencia I.* (szerk: Csejtei – Dé-

Mint látjuk, amíg a szolgáltatások (kollégiumi elhelyezés, adminisztráció stb.) alávetettek a minőségellenőrzésnek (ahogy azt az üzleti szférában teszik), addig az oktatás és a kutatás minősége csak is egy-egy szervezet közös értékrendjének és céljainak explicitté tételén alapulhat.¹⁸ Meglátásunk szerint az a helyes és járható út, ha a hallgatók ismerve adott intézmény céljait és értékrendjét választják azt. Még ebben az esetben is jelentkezhetnek problémák, de ilyenkor azok egyszerű módszerekkel oldhatók meg.

Nem kevésbé fontos, hogy komolyan vegyük azt a tényt, mely kimondja: az egyetem esetében a szervezeti kultúra meghatározó szerepet tölt be a minőségügyben. Ahogy Veres Gábor fogalmazott: „A minőséget az intézményi kultúra határozza meg. A felsőoktatási intézmények minőségbiztosítási rendszerének kiépítésénél és működtetésénél alapelveként kell figyelembe venni azt a tényt, hogy az intézményi tevékenységek minőségét alapvetően az intézmény kultúrája, értékrendje és az ezekből következő célrendszere, stratégiája határozza meg.” (A minőségbiztosítás szerepe a felsőoktatásban.) A szervezetkutatásban kialakult interpretatív paradigma segíthet abban, hogy az oktatás és kutatás ügyét megfelelően közelítsük meg. Útmutatást adhat továbbá a szervezet-értelmezés hermeneutikai köre: egy adott esemény vagy folyamat és a szervezet történelme, „belső logikája”, realizált stratégiája közösen meghatározzák egymást.

Azonban a minőség ügye is a személyes felelősség szempontjait végső soron kell, hogy kövesse: „Ha a diák elégedetlen az egyetemmel – igazán van. A helyzet javításának egyetlen lehetősége azonban számára mégiscsak az, hogy annak módja és mikéntje révén, ahogyan tanulmányait folytatja, ön maga számára megteremtse az igazi egyetem valóságát – éppúgy a kemény munkával, mint e munkát átható szellemi egzisztenciájával.”¹⁹

kány – Simon) Szeged, Társadalomtudományi Kör. 183. old.

18 „*Universitas*: Magának az *egyetem* szónak eredendően semmi köze sincs tudományok vagy tanulmányok egyetemességéhez. Az *universitas* kifejezést a tizenkettedik századtól kezdődően egészen a tizennegyedik század végéig és a tizenötödik elejéig, igen tág értelemben használták. Általában jelölte a *közös érdekű és jogi státusú emberek csoportját*, magát a csoportosulást, de a mai értelemben vett *testületet* is.” Ferenc Sándor: *A középkori egyetem. Egyetem–universitas–studium generale*.

<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Tarsfil/kut/tanulm/ferencz.htm>

3. A „FELELŐSSÉG MINT MŰKÖDÉSI ALAPELV” AKTUALITÁSA

*Ahhoz, hogy az ember elérje, amit maga elé tűzött,
nagyobbak kell éreznie magát, mint amilyen valójában.*

Goethe

Célunk az volt, hogy az európai egyetem szervezetét szemügyre vegyünk úgy, hogy eközben humanista szempontokat követve a komplexitás és a felelősség elsőbbségét kiemeljük. Meglátásunk szerint a két fogalom összefügg és egybetartozik. A felsőoktatás felelősséggel csak akkor vizsgálható, ha komplex módon közelítjük meg eme szervezetet. Ugyanakkor pedig az egyetem komplexitása arra készíti, vagy kell hogy készítse a hallgatókat, az oktatókat és a kutatókat, hogy felelősséggel viszonyuljanak a munkájukhoz. „A deklaráció egyik fontos gondolata... [a felsőoktatásnak] Felelősséget kell vállalnia az oktatás teljes folyamatáért, de fel kell vállalnia a felelőséget a társadalom egészéért is. Releváns tudást kell közvetítenie ebben a széles értelemben. Meghatározó szerepet kell játszania abban, hogy a jelenleg értékviszályokkal küzdő társadalmak meg tudják haladni a gazdasági szempontokra korlátozódó beállítottságukat, és nagyobb figyelmet fordítsanak a morális és lelki dimenzióra (*World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action* (1998) World Conference on Higher Education. Paris, UNESCO).”²⁰

A felelősség itt sem csak általánosságban a szervezetre vonatkozik, hanem személy szerint minden résztvevőtől megköveteli az odafigyelést: „Nem is kell túlságosan távoli múltba tekintenünk, hogy felismerjük, *ha nem foglalkozunk a fogalmainkkal, akkor a fogalmak foglalkoznak velünk* – és hozzájárulásunk nélkül fogják alakítani társadalmi és előbb-utóbb egyéni életünket is. *Tartsuk szemmel fogalmainkat, nehogy ők tartsanak szemmel bennünket – ilyen-olyan kísérleti programok keretében* (a „szervezett és ellenőrzött társadalom kísérlete” és hasonló).”²¹

***

---

20 Hrubos Ildikó (2006): Új paradigma keresése az ezredfordulón. In: A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása. Aula Kiadó. 135. old.

21 Boros János (2007): A filozófia és a bölcsész tudományok haszna. *Magyar Tudomány*. 2007/ 6. 790. old.

„...csak akkor lehet megérteni, hogyan tud jelen lenni az igazság egy másféle megfogalmazásban, ha birtokában vagyunk egy saját megfogalmazásnak. Ki kell alakítani, de lehet, hogy már ki is alakítottunk egy álláspontot a más álláspontok megértéséhez, és minden interpretáció érthetővé válik, de csak egy másik interpretáció nyomán...”²²

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Békés Vera (2005): Változó tudásezmények. *Világosság*. 2005/9.
- Boros János (2007): A filozófia és a bölcsész tudományok haszna. *Magyar Tudomány*. 2007/ 6.
- Eco, Umberto (1993): Egyetem és tömegkommunikáció. *Pompeji*, 4. 1993/1-2.
- Ferenc Sándor: *A középkori egyetem. Egyetem–universitas–studium generale*.
<http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Tarsfil/kut/tanulm/ferencz.htm>
- Höffe, Otfried (2007): A haszontalan hasznáról. A filozófia jelentőségéről az ökonomizálódás korszakában. *Magyar Tudomány*. 2007/3.
- Hrubos Ildikó (2006): *A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása*. Budapest, Aula Kiadó.
- Husserl, Edmund (1993): *A filozófia mint szigorú tudomány*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Jaspers, Karl (1990): Az egyetem eszméje. In: *Ész Élet Egzisztencia I.* (szerk: Csejtei – Dékány – Simon) Szeged, Társadalomtudományi Kör.
- Luigi Pareyson (1992/1971): Az interpretáció eredendő volta. In: *Olasz filozófiai hermeneutika*. *Athenum* 1992. I/2. Bacsó Béla (szerk.) Budapest, T-Twins Kiadó.
- Vigotszkij, L. Sz. (2000): *Gondolkodás és beszéd*. Budapest, Trezor Kiadó.

---

22 Luigi Pareyson (1992/1971). Az interpretáció eredendő volta. In.: Bacsó Béla (szerk.): *Olasz filozófiai hermeneutika*. Athenum 1992. I/2. Bp., T-Twins Kiadó, 145-146. old.